

**ПОДОЛАННЯ РОЗБІЖНОСТЕЙ У ПОГЛЯДАХ СХІД-ЗАХІД УКРАЇНИ
(РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ, ПОЛІТИЧНИЙ СЕПАРАТИЗМ)**

У пропонованій доробці йдеться про суттєві розбіжності в поглядах людей на проблему „Схід-Захід” України, їх геополітичну орієнтацію та можливі шляхи їх подолання.

Проблема розвитку національної свідомості та формування спільної національної ідентичності є сьогодні одним із головних викликів для України. За 17 років незалежності громадяни держави не стали єдиною політичною нацією, об'єднаною спільними цінностями і традиціями. Досвід цих років засвідчив обмеженість підходу, що полягає у зведенні завдання консолідації нації лише до українського національного відродження. Натомість з'являється усвідомлення, що народ України не є цілісним соціальним утворенням. Він розділений за мовними, культурними, конфесійними ознаками, причому цей поділ має чіткі регіональні виміри. Така ситуація є притаманною не лише Україні, вона характерна практично для всіх європейських держав, пояснюється особливостями історичного розвитку і не є перешкодою формуванню політичних націй [6].

Мусимо визнати, що проблема взаємин (сумісність/несумісність) між Сходом і Заходом України таки існує. Але це не географічна проблема. Розділ між Сходом і Заходом України проходить не по лінії Дніпра, а насамперед у свідомості людей на ментальному, культурному, світоглядному рівнях [1, с. 1].

Соціокультурні відмінності населення сходу й заходу обумовлені історично й пов'язані з роллю Західної Європи та Росії у політико-економічному й культурному розвитку територій, що входять до складу сучасної України. Росія як держава і російське населення з кінця XVII століття відіграли важливу роль у заселенні й освоєнні східних і південних земель. Одночасно Росія відіграла виключну роль в організації та проведенні в 30-х роках XX століття специфічної радянської модернізації. Маються на увазі індустріалізація, колективізація, культурна революція (остання включала соціальну й моральну емансипацію). При цьому важливою особливістю лівого модерну була виняткова роль держави як провайдера модернізації. У той же час, населення Галичини, Закарпаття, Буковини, Волині й Рівненщини, інтеграція яких у Радянську Україну реально почалася лише на початку 50-х років XX століття, за своєю ментальністю залишилося, фактично, традиційним – домодерністським. У вказаних регіонах не відбулося глибокої індустріалізації. У таких областях як Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька питома вага сільського населення складає 50% і більше. Таким чином, регіональне розмежування схід-захід є інтегральним вираженням протиріччя інтересів: російськомовного та україномовного населення і, одночасно, міської та сільської спільноти. Важливою особливістю розламу схід-захід є те, що схід репрезентує досвід і культурні прояви лівого модерну, а захід – традиціоналістський (домодерністський) спосіб життя та світогляд [5].

Ціннісні відмінності також суттєво проявляються в уподобаннях громадян щодо зовнішньополітичного курсу України. Головні суперечки точаться стосовно так званого проєвропейського і проросійського векторів. Так, на Заході третина населення (31,8 %) вважає, що кордони з Росією мають бути такими, як і з іншими державами, тобто закритими. На Сході віддають перевагу такій позиції лише 2 % населення, натомість більше третини (35,5 %) підтримує ідею об'єднання України та Росії в одну державу. Проте приблизно однакова кількість населення різних регіонів (від 58 % на Заході до 63 %

на Півдні) погоджується, що Україна і Росія мають бути незалежними, але дружніми державами з відкритими кордонами. Вступ України до НАТО оцінюється респондентами недостатньо виразно та позитивно: 39 % вважають, що це суперечить національним інтересам нашої держави. При цьому, на Сході такої думки дотримується критична частина населення – 72,5 %, на Півдні – 45,2 %, у Центрі – 28,1 %, на Заході – 12,1 % [2, с. 128-129].

Отже, ціннісні відмінності населення різних регіонів України найбільш виразно проявляються у підтримці протилежних напрямків зовнішньополітичного курсу держави та статусу російської мови. Якщо в західних регіонах, пов'язаних з європейською цивілізацією, населення мало змогу розвивати свою національну культуру навчати своїх дітей рідною мовою, то у східних й південних відбувалась послідовна й відверта заміна української культури російською. Тепер ці райони переважно русифіковані, економічно пов'язані з російськими підприємствами, бо й досі залежні від неіснуючого вже народногосподарського комплексу СРСР. Це знову ж таки розділяє український народ. Тільки створення справді ефективної ринкової економіки з використанням внутрішньогосподарських зв'язків посилить духовну й територіальну консолідацію українців.

На відмінність між населенням Сходу і Заходу впливає й регіональний менталітет, зумовлений міжконфесійними відмінностями, особливостями віровчень та культової практики православ'я й уніатства. Так, греко-католики, що переважно сконцентровані на Заході України, за своєю догматикою тяжіють до західноєвропейського християнства, пов'язаного з римським правом і поняттям приватної власності, до влаштування вільного особистого життя. Для православного населення Сходу України характерні колективістське ставлення до життєвих проблем, прагнення надособистісної мети, милосердя, співчуття до нужденних, поблажливість до людських вад тощо. Православний більше підпорядковується дисципліні під впливом зовнішніх обставин, а греко-католик – внутрішніх. Можна говорити про більшу готовність греко-католицького Заходу країни, на відміну від православного Сходу, до лібералізації суспільства, приватизації економіки, ринкової конкуренції. Усі ці обставини зрештою, на думку В. Сичової, впливають на еволюцію політичної культури та національної свідомості в Україні [7, с. 73-74].

Ситуація ускладнюється активною політизацією регіональних відмінностей, їх активним використанням політичними силами, які тимчасові електоральні переваги ставлять вище національних інтересів країни. Так склалося, що вибори – гарна нагода поговорити про відмінності між Сходом і Заходом України. В цей період питання відмінностей традиційно екстраполюється зі сфери цивілізаційно-культурної на сферу політичну. Прикладом тому – останні президентські вибори, коли в технологічних цілях штабами активно використовувалася тема „розколу”, політичними елітами експлуатувалася ідея федералізму (фактично, у розумінні „сепаратизму”), а українці перебували на порозі громадянської війни. Звісно, дискусії стосовно федеративного устрою виникли не на пустому місці. Територія України в сучасному вигляді сформувалася лише в середині ХХ століття (1954 р.). До цього східний і західний регіони існували в різних політичних, соціальних, економічних та культурних умовах. Як наслідок, в Україні існує суттєва різниця в світогляді населення і політичних еліт Сходу і Заходу, економічній орієнтації регіонів, політичних вподобаннях і баченні майбутнього виборцями. Тому свого часу федеративний устрій розглядався як модель найбільш ефективного співіснування і розвитку України. Такий підхід має ряд переваг та один суттєвий недолік – ним почали користуватися як інструментом політичної маніпуляції. Вже говорилося, що особливо виразно виявилися негативні тенденції взаємного відчуження регіонів під час президентських виборів 2004 р. по суті, розколовши українське суспільство, вони виявили в ньому кілька конкуруючих національних проектів. Це дало підстави деяким зарубіжним політикам та експертам поставити під сумнів майбутнє України як єдиної держави. І до сьогодні ця тема не втратила, на жаль, своєї

злюбоденності. Навпаки, вибори до Верховної Ради України та місцевих рад лише підкреслили її значимість. Під час голосування 26 грудня 2004 року з обрання президента за Віктора Ющенка проголосувала більшість виборців тих регіонів, де виконується хоча б одна з наступних умов:

- українську мову вважають рідною 72% населення або більше (певний виняток - Херсонська область);
- сільські жителі в структурі населення становлять 40% і більше (виняток – Херсонська, Сумська область і м. Київ);
- етнічні росіяни становлять у структурі населення менше 13,1%.

За В. Ющенка проголосувала більшість населення тих регіонів, територію яких слід віднести до історичних українських земель, на яких український етнос проживав здавна. Якщо звернутися до підручників історії, то легко переконатися, що ці регіони (східна Галичина, Буковина, Закарпаття, Правобережна Україна, Гетьманщина) до середини XVII були порівняно щільно заселені українським населенням.

За В. Януковича проголосувала більшість населення тих східних і південних регіонів, заселення та освоєння яких розпочалося на початку XVIII століття при активній участі Росії та етнічних росіян.

Президентська кампанія 2004 року, що розвивалася за конфронтаційним сценарієм, посилила розкол між сходом та заходом. Конфлікт схід-захід здобув свою політичну історію, повну яскравих подій, своїх героїв, обріс міфами, а опонуючі сили набули свого оформлення – здобули своїх лідерів, символи, ідеологію, укріпилися організаційно [5].

За даними опитування, проведеного ЦСД „Софія” 3-11 липня 2006 року, (опитано 222 респондента віком від 18 років) практично половина (48,1%) опитаних вважає, що політичний розкол і конфлікти між окремими регіонами України зумовлені боротьбою різних бізнес-еліт за владу. Ще 14,4% респондентів вважають, що розкол і конфлікти зумовлені боротьбою Росії та США за вплив на Україну. І тільки кожен п'ятий (19,7%) опитаний схильний убачати причину розколу в розбіжності політичних інтересів населення окремих регіонів.

Сьогодні можливості мобілізації сепаратистських настроїв посилюються внаслідок збереження економічного та політичного впливу сил, які проголошували сепаратистські гасла наприкінці 2004 року. При цьому гасла сепаратизму апелюють не до загальнонаціональних, а до локальних економічних та політичних інтересів. Штучне зведення політичних дискусій щодо актуальних політичних, соціально-економічних проблем до антагоністичних форм є, фактично, методом утримання у політичному житті.

Регіональні, мовні, етнічні та конфесійні відмінності накладаються на економічні диспропорції розвитку різних регіонів держави. Як наслідок, можливі загострення соціально-економічної ситуації в Україні можуть розглядатися представниками сепаратистських сил як привід до закликів автономізації регіонів.

Розширення прав регіональних, мовних чи етнічних спільнот або ж надання розширених повноважень регіонам в Україні, сьогодні не сприятиме пониженню напруження, навпаки, ймовірнішим є зворотний ефект – додаткові відцентрові тенденції та висунення додаткових вимог. Будь-які політичні та суспільні дискусії щодо подолання сепаратистських проявів в Україні мають відбуватися суто в межах конституційно-правового поля.

Більшість проявів сепаратизму зовсім не становлять небезпеки для територіальної цілісності держави. Як от галицький сепаратизм, що існує лише як поняття, але тільки у формі поширеного міфу. Нереальними виглядають також спроби штучного східного розколу (Луганщина, Донеччина). З іншого боку, не перестають існувати в Україні так звані „зони ризику”, які мають яскравіше, а головне – природніше вираження. Насамперед йдеться про Крим, де українці серед місцевого населення є меншістю. Про сепаратизм у Криму заговорили по-новому після проведення у Сімферополі так званого, „Російського маршу”, й після силового конфлікту між

місцевими татарами та бійцями „Беркуту” під час боротьби за землю. Виникнення цього року нової самопроголошеної держави Косово на території Європи лише підсилює розмови про кримське самовизначення. А на Закарпатті з'явилась нова офіційна національність – „русини”. Їх легалізувала місцева українська влада [15].

Державна стратегія подолання проявів сепаратизму та розбіжностей між населенням Сходу та Заходу повинна містити цілеспрямовану політику загальнонаціональної інтеграції (через освітню, інформаційну, соціально-економічну та правоохоронну політику), яка має включати:

1. Випереджувальні заходи з вирішення соціально-політичних, економічних проблем у регіонах. Центральна влада має йти попереду місцевої влади у вирішенні цих проблем.

2. Високу якість кадрової політики в регіонах і в центрі, ретельний добір керівників усіх рівнів.

3. Ліквідацію недоторканості депутатів місцевих рад, що провокує їхню діяльність поза межами правового поля України.

4. Забезпечення невідворотності правової відповідальності лідерів партій, представників політичних сил за здійснені заклики до сепаратизму та відповідні дії, у тому числі з метою недопущення подібного у майбутньому.

5. Посилення дієздатності державних інституцій та правоохоронних органів з акцентом на протидію проявам сепаратизму.

6. Врахування у мовно-культурній, освітній, інформаційній політиці держави регіональних, мовних, етнічних особливостей українського суспільства, їх поєднання із загальнодержавними пріоритетами суспільного розвитку.

7. Зміцнення фундаментальних основ єдності Української держави, для чого необхідно: а) забезпечити щорічне видання значним накладом книг, присвячених обґрунтуванню належності усіх регіонів до Української держави, єдності України, популяризації історії України, ролі етнічних, мовних тощо спільнот у спільній історії. Книги для публікації за державний кошт мають розглядатися на конкурсі і обиратися кваліфікованою комісією. Кожна книга має обов'язково широко презентуватися як інформаційний привід для ствердження єдності України, в тому числі в регіонах, б) встановити якісні пам'ятники та історичні пам'ятки в регіонах України, які наголошуватимуть на історичній легітимності їх приналежності до України, єдності території України навколо спільних історичних подій (битв, походів, національно-визвольних і повстанських подій тощо) та особистостей (князям, гетьманам, отаманам, легендарним запорізьким козакам та ін.), в тому числі тих, що безпосередньо стосуються східних і південних областей. Забезпечити повноцінне проведення державних свят у всіх регіонах. Розробити і обладнати на належному рівні туристичний маршрут Київ – Канів – Чигирин – Хортиця – Глухів – Батурин – Чернігів – Київ, особливо для включення його у шкільні програми, в) визначити перелік історичних імен України і довести як рекомендації місцевим органам влади для назв (перейменування) вулиць у відповідності з українськими державними та культурними традиціями. Забезпечити впровадження цих рекомендацій на місцях, г) забезпечити цілісність інформаційного простору України та активну присутність в регіонах державницького погляду на процеси суспільного розвитку.

Одним із головних завдань політичної еліти та громадян України є: подолання розколу, створення всіх умов для формування спільної національної ідентичності, розвитку національної свідомості українців. Проведений аналіз свідчить, що між жителями різних регіонів України існують досить суттєві розбіжності у ставленні до історичного минулого України, статусу російської мови, в оцінках ментальної і культурної близькості з жителями інших регіонів, у зовнішньополітичних орієнтаціях.

Водночас, дані соціологічних досліджень засвідчують наявність у національній свідомості значного інтегруючого потенціалу. Насамперед, це досить високий рівень патріотичних почуттів громадян України, однаково добре ставлення у всіх регіонах до країни в цілому та переважно добре – до інших регіонів. Серед чинників, що можуть

слугувати об'єднанню громадян України – спільне прагнення працювати на благо країни, обстоювати рівність прав усіх національностей, що в ній є, піклуватися про стабільний добробут своєї сім'ї, боротися за дотримання прав і свобод громадян, а також притаманна більшості жителів кожного регіону повага до законів та інститутів влади.

Існування суттєвих відмінностей між регіонами обумовлене культурно-історично і є тією соціально-політичною реальністю, з якою треба рахуватися. Однаково небезпечно як драматизувати ситуацію, нагнітаючи настрої катастрофізму і приреченості розбудови повноцінної української держави та нації, так і применшувати небезпеку реального розколу суспільства внаслідок негідної політики влади. Треба не лише констатувати існування суттєвих ідентифікаційних відмінностей між людьми, що проживають в окремих регіонах, а й робити конкретні виважені кроки щодо пом'якшення цих відмінностей. Потрібна комплексна програма, яка б враховувала економічні, соціальні, історико-культурні, а також геополітичні чинники, що генерують поглиблення відмінностей між регіонами або заважають їх зближенню, а також передбачала б реалізацію комплексу заходів з їх подолання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романчук О. Захід є Захід, а Схід є Схід // Львівська газета. – 2007. – 20 апреля.
2. Каплан Ю. Формування політичних орієнтацій населення різних регіонів та подолання „електорального розколу” // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки - 2005 / За ред. О. С. Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С. 128 - 133.
3. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. – 472 с.
4. Шангіна Л. Про країну, державу та громадян у перехідному віці // Дзеркало тижня. – 2006. – 19 серпня.
5. <http://www.pravda.com.ua/news/2007/4/20/57759.html>
6. <http://www.uceps.org.ua/show/1392/>
7. Сичова В. В. Роль партій у формуванні політичної культури як чинника саморегуляції громадянського суспільства // Політичні партії в незалежній Україні: роль та місце у політичній трансформації суспільства: Науковий збірник / Укладач В. В. Нікітін. – Х., 2001. – С. 70-83.
8. Андрійчук О. Тягар толерантності: про статус мови і демократичні стандарти // Дзеркало тижня. – 2006. – 8 липня.
9. Каплан Ю. Формування політичних орієнтацій населення різних регіонів та подолання „електорального розколу” // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005 / За ред. О. С. Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С.128-133.
10. Карасев В. Выборы 2006: линии и сценарии расколов // Національна безпека і оборона. – 2005. – № 10. – С. 57-60.
11. Кононов И. Отношения Востока и Запада Украины: между прошлым и будущим // Україна. Схід-Захід: шлях до порозуміння. Збірник статей / редактор Н. Б. Кононова. – Луганськ: Знання, 2005. – 132 с. – С. 116-124.
12. Якименко Ю. Специфіка електоральних настроїв під час виборів 2004 р. В контексті парламентської кампанії – 2006 // Національна безпека і оборона. – 2006. – С. 61-63.
13. <http://portal.lviv.ua/pohljad/2008/03/28/135204.html>
14. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor42/02.html>
15. <http://portal.lviv.ua/pohljad/2008/03/28/135204.html>
16. Вортнипов В. "Розмежування" в Україні в контексті цілісної ідентифікації населення // Політичний менеджмент. – 2007. – № 1. – С. 36-47.